

Türk kumaşçılığının canlanmasına yardımcı olmuştur; bugün de ürünleri ihraç mallarımız arasında yer almaktadır (ayrıca bk. İPEK).

BİBLİYOGRAFYA :

Tahsin Öz, *Türk Kumaş ve Kadifeleri*, İstanbul 1946, I, 13; "Islamic Textiles", *A Survey of Persian Art* (ed. A. U. Pope - P. Ackerman), Need 1967, III, 1996; Esin Atıl, *Renaissance of Islam Art of the Mamluks*, Washington 1981, s. 229; C. Rogers, *Early Islamic Textiles*, Brighton 1983, s. 36; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 358-363; Şerare Yetkin, "Türk Kilimlerinde Yeni Grup, Saray Kilimleri", *TTK Belleten*, XXXV/138 (1971), s. 226; Özdemir Nutku, "Onyedinci Yüzyılda Saray Kumaşları", *TT*, IV/22 (1985), s. 44; H. J. Schmidt, "Haîr", *EP* (İng.), III, 219; N. A. Stillmann, "Kumâsh", *a.e.*, V, 373-374.

NEVBER GÜRSU

KUMBARACI

(bk. HUMBARACI).

KUMBARACILAR, Mehmet İzzet

(1873-1937)

Araştırmacı.

9 Şubat 1873'te Üsküp'te doğdu. Kumbaracızâdeler'den İbrâhîm Bey'in oğludur. Rüşdiyeyi bitirdikten sonra henüz on üç yaşında iken Üsküp sancağı tahrirat kaleminde çalışmaya başladı. Kışova vilâyet merkezinin Üsküp'e taşınmasıyla mektûbî kalemine mümeyyiz oldu (21 Eylül 1888). Ardından Topkapı Sarayı Hazîne-i Hümâyûn görevlileri arasına katıldı ve Enderun'da eğitim gördü (1892). Daha sonra hazîne-i hümâyûn kapı çuhadarı muavinliğine terfi etti ve "sanayi madalyası" ile ödüllendirildi (13 Mart 1895). Üstün başarısından ötürü rütbe-i sâlise unvanını aldı (15 Eylül 1895). Bunun yanı sıra mâlûl gaziler iâne sergisinde görevlendirildi (1 Mart 1896). Almanya'nın Karakartal nişanı ile ödüllendirilerek rütbe-i sâniyye sınıfı sâniisine yükseltildi (22 Aralık 1899). Kapı çuhadarı muavinliği üzerinde kalmak şartıyla hazîne-i hümâyûn kayıt memurluğuna, ardından beşinci kâtipliğine getirildi. İran Devleti tarafından dördüncü rütbeden Şîr-i Hurşîd (29 Ekim 1900), daha sonra dördüncü rütbeden Mecidiye nişanı ile ödüllendirildi (14 Ekim 1904). Bunları liyakat madalyası ile dördüncü rütbeden nişân-ı Âfî-i Osmânî madalyaları izledi. Nihayet hazîne-i hümâyûn üçüncü kâtipliğine tayin edildi.

II. Meşrutiyet'in ilânından sonra padişah tarafından Topkapı Sarayı'nda görevlendirilen Kumbaracılar oradaki çok değerli eşyanın yağmalanmasına meydan vermedi. Topkapı Sarayı Hazîne-i Hümâyûn başkâtibi olmasının yanı sıra sofracıbaşılıkla vazifelendirildi. Enderun'da yetiştiğinden saray geleneklerini çok iyi bilen Kumbaracılar'ı Sultan Vahdeddin daha şehzadeliğinden tanır ve çok güvenirdi. I. Dünya Savaşı'nda düşman donanması Çanakkale önlerine geldiği zaman hazîne-i hümâyûnu Konya'ya taşıdı. Cumhuriyet'in ilânından sonra Topkapı Sarayı'ndaki başkâtiplik görevi devam etti. Topkapı Sarayı'nın müze olarak kuruluşunda müze müdürü Tahsin Öz'ün müdür yardımcısı olarak büyük emeği geçen Kumbaracılar, Topkapı Sarayı Müzesi müdür muavini görevini sürdürürken vefat etti ve Merkezefendi Mezarlığı'na gömüldü.

Eserleri. 1. *İstanbul Sebilleri*. Kumbaracılar'ın İstanbul'un su tesisleriyle ilgili bu önemli eseri yazarının ölümünün ardından Faik Reşit Unat ve İbrahim Hilmi Tanışık'ın metin ve fotoğraflarına yaptıkları ilâvelerle basılmıştır (İstanbul 1938, 1947). Kitapta sayıları 100'ü aşan sebillerin katalogu yapılmış, bunlar hakkında kısa mimari bilgilerin yanı sıra bânileri, varsa kitâbelerinin kopyaları ve fotoğraflarına yer verilmiştir. 2. *Serpuşlar*. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nden, Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, Seyyid Seyfullah ve Mahmud Efendi'nin yazma eserlerinden, İbrâhîm Eşrefî'nin *Risâle-i Gülâbâd* ve Selâhaddin Uşşâkî'nin *Cevâhirü't-tâc* adlı kitaplarından yararlanılarak hazırlanmıştır. Eseri müellifin ölümünden sonra Türkiye Turing Otomobil Kurumu 1970'li yıllarda İstanbul'da bastırılmıştır. 3. *Eczâcılık Târîhi ve İstanbul Eczâhâneleri*. 1934'te yazılan kitabın metni çok sonra (1988) Çelik Gülersoy Vakfı'na teslim edilmesinin ardından Ömer Kırkpınar tarafından neşre hazırlanarak basılmıştır (İstanbul, ts.). Kumbaracılar'ın bunlardan başka *İstanbul Surları ve Yedikule: Altınkapı Manzumesinde Gerçekleştirilen Restorasyon* (İstanbul, ts., Cahide Tamer'le birlikte); *Hekimbaşı Odası, İlk Eczane, Baş Lala Kulesi* (İstanbul 1933) adlı eserleri de bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İzzet Kumbaracılar, *Serpuşlar*, İstanbul, ts., s. 4-6; Erdem Yücel, *Türkiye'de Müzecilik*, İstanbul 1999, s. 63 (maddenin yazımında Dr. Sedat Kumbaracılar'ın özel notlarından faydalanılmıştır).

ERDEM YÜCEL

KÜMİS

Endülüs Emevî Devleti'nde emir veya halifelerce tayin edilen hristiyan cemaat lideri.

Batı dillerine *comte*, *conte* ve *count* gibi yazılışlarla giren kûmis, Latince *comes* (kont; âmir, hâkim) kelimesinin Arapçalaşmış şeklidir ve sözlükte "sultanın nedimi; başkan, lider" anlamlarına gelir. Terim olarak Endülüs'teki başlıca merkezlerde bulunan hristiyan azınlık liderleri, muhtemelen daha sonra da bu toplumların önde gelen kişileri için kullanılmıştır.

İspanya'daki zimmîler (bk. MÜSTARİB), Endülüs Emevî Devleti'nin himayesinde hristiyanlıklarını korumuşlardı ve sınırlı bir bağımsızlığa sahiptiler. Bunların özel yargı kurumları vardı; eski Got kanunlarını uygulayabiliyor, kiliselerinde âyinlerini yerine getirebiliyorlardı. Müslüman yöneticiler hristiyan azınlıkların önemini kabul ederek bir kûmislik makamı oluşturdular. Kûmis adaylarını zimmîler seçiyor, emir veya halifeler de tayinlerini yapıyorlardı. Kûmisler genellikle hükümdarlar tarafından saygın kişiler olarak görülürdü; çünkü hristiyanlarla ilgili konularda onların müsteşarları sayılıyorlardı.

Bazan kûmis, hristiyanlar arasındaki hukukî meselelerde bizzat yargıç olarak görev alır, bazan da bu görevi ona vekâleten veya doğrudan başkası yerine getirirdi. Zaman zaman kûmisler elçi kabullerinde ve görüşmelerde tercümanlık da yaparlardı. Anlaşıldığı kadarıyla kûmislerin azilleri de tayinleri gibi emir ve halifeler tarafından gerçekleştiriliyordu. Kûmisler, kûmislik görev ve yetkilerine ek olarak cizye de toplarlardı ya da onlara vekâlet eden bir görevli (müstahric, müstahricü'l-harâc; IX. yüzyıldan itibaren müşrif) bulunurdu. Vergi toplama işi kûmislerin bazılarının şöhrete ulaşmasını sağlamıştı. I. Hakem döneminde kûmis olan Rebî' b. Teodolfo hem zimmîlerin hem müslümanların vergilerini topluyordu. İslâm kaynaklarında "mütevelli'l-muâhidîn mine'n-nasârâ" olarak tanıtılan Rebî', vergi toplama görevi yanında I. Hakem'in saray muhafızlarının kumandanlığını da yapıyordu, Gırnata'da zimmîlerin önde gelenlerinden biri olan İbnü'l-Kallâs'ın da müslüman ve hristiyan hükümdarlar nezdinde büyük itibarı vardı; I. Alfonso'yu 1125 yılında Gırnata seferine çıkmaya

teşvik eden de oydu. Tarihî kaynaklar Kurtuba'daki (Cordoba) kûmislerin ancak bir kısmı hakkında bilgi vermektedir. Bunların ilki İslâm kaynaklarında Artubâs diye zikredilen, I. Abdurrahman'ın tayin ettiği Ardobas'tır. Ardobas, fetihten itibaren kardeşleriyle beraber Araplar'la iş birliği içine girmiş, karşılığında da "safâye'l-mülûk" denilen hükümdarlara mahsus verimli topraklar onların idaresine bırakılmıştı. Kûmis b. Antoniano ise Endülüs Emevî Devleti'nde en üst düzeyde kâtiplik yapmıştı. Endülüs'te hükümdarın kâtipleri ve diğer çalışanlar için pazar gününü ilk defa tatil ilân eden odur. Kûmis b. Antoniano hem müslümanlar hem de hıristiyanlar arasında nüfuz sahibi olan en önemli kişilerden biriydi. İslâm'a girmesinden (246/860 yılı civarı) önce hıristiyanların cizyesini toplamakla görevliydi ve 852 yılının yaz mevsiminde yapılan, İslâm ve İslâm'ın peygamberi aleyhinde konuşmayı, ayrıca intiharı yasaklayan kararların alındığı Kurtuba kiliseleri toplantısında Emîr Muhammed'i temsil etmişti.

Endülüs Emevîleri döneminde Kurtuba'da muhtemelen kûmislik dairesinin bulunmasından dolayı Kûmispazarı (Süveykâtü'l-kûmis) denilen bir meydan vardı. İslâm tarihi kaynakları, I. Haçlı Seferi'nden sonra Ortadoğu'da faaliyette bulunan Haçlı liderleri için de kûmis unvanını kullanmışlardır (Osmanlı Devleti'nde hıristiyan cemaat önderleri için bk. KOCA-BAŞI).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kütiyye, *Târîhu iftitâhi'l-Endelüs* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Beyrut 1410/1989, 31, 57, 95-96; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 96; İbn Hayyân, *el-Muktebes*, II, 138, 142; V, 94, 197, 335-336, 341-343, 381, 397-398, 402, 467-468, 484-485; III, 89, 92, 102, 126; Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Coğrafiyyetü'l-Endelüs ve Ürubbâ* (nşr. Abdurrahman Ali el-Haccî), Beyrut 1387/1968, s. 99; İbnü'l-Ebbâr, *İ'tâbü'l-küttâb* (nşr. Sâlih el-Eşter), Beyrut 1406/1986, s. 210; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, II, 106, 142, 148; III, 69-73; a.e. (Kettânî), s. 42, 53, 110, 124-126, 130; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 103, 107, 110; II, 42-46, 85, 98; IV, 483; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 134, 179-185; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, I, 258, 265-268, 383, 390-391; IV, 444, 451; Selâvî, *el-İstikşâ*, II, 151; Fr. Simonet, *Historia de los mozârabes de España*, Madrid 1983, I, 111-112; II, 400, 402, 411, 434-435, 444-445; *España musulmana*, Madrid 1973, V, 121; J. Gil, *Corpus scriptorum Muzarabiorum*, Madrid 1973, s. 214, 402, 551, 554, 560, 581; R. Arié, *España musulmana*, Barcelona 1984, tür.yer.; Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları: Medeniyet Tarihi*, Ankara 1997, s. 23-24; P. Chalmeta, "Kûmis", *El'* (İng.), V, 376-377.

CÂSİM EL-UBÛDÎ

KUMMÎ, Muhammed b. Hasan (محمد بن الحسن القمى)

Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen
b. Ferrûh es-Saffâr el-Kummî
(ö. 290/903)

İlk dönem

Şîu hadis ve fıkıh âlimlerinden.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Onuncu imam Ali el-Hâdî ve on birinci imam Hasan el-Askerî zamanında yaşadı. Ebû Ca'fer et-Tûsî ve onu takip eden bazı kaynaklarda Hasan el-Askerî'nin talebesi olduğu kaydedilirse de gerek kendi eseri *Beşâ'irü'd-derecât*'ta gerekse daha sonraki kaynaklarda ondan doğrudan hiçbir rivayete yer verilmemesi Askerî ile ilişkisinin ancak mektup yoluyla olduğunu düşündürmekte ve imamlardan diğer râviler vasıtasıyla nakilde bulunduğunu göstermektedir (Mohammad Ali Amir-Moezzi, CCLXXX [1992], s. 232-233). Güvenilir ve saygın bir kişi olarak tanındığı ve rivayetlerinde pek az kesiklik bulunduğu belirtilen Kummî'nin hadis naklettiği 150 kadar hocası arasında Ahmed b. Muhammed el-Berkî, Ahmed b. Mûsâ el-Haşşâb, Hüseyin b. Muhammed el-Kâşânî, Muhammed b. Hâlid et-Tayâlisî, Muâviye b. Hakem, İsmâil el-Cu'fî ve Ebû'l-Cevzâ Münebbih b. Abdullah bulunmaktadır. Kendisinden Küleynî, Ebû'l-Hasan İbn Bâbeveyh, Sa'd b. Abdullah el-Eş'arî, Muhammed b. Ca'fer el-Müeddib, Muhammed b. Hasan b. Velîd ve Muhammed b. Yahyâ el-Attâr gibi âlimler hadis rivayet etmişlerdir. Ebû Ca'fer et-Tûsî ve Ahmed b. Ali en-Necâşî ise ona ulaşan senedlerinde iki veya üç râvi zikretmişlerdir. Kummî, on birinci imamın vefatıyla (260/874) başlayan küçük gaybet döneminde uzun süre yaşadıkdan sonra 290 (903) yılında Kum'da vefat etti.

Eserleri. Necâşî'nin verdiği listede Kummî'nin otuz beş eserinin adı zikredilmekte, çağdaş kaynakların bir kısmında bu sayının otuz yedi olarak kaydedilmesinin söz konusu listedeki bazı isimlerin bölünmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Dönemin geleneğine uygun olarak belli bir konudaki hadislerin derlendiği tahmin edilen bu kitapların çoğu daha sonraki genel fıkıh kitaplarının bölüm başlıklarını taşımaktadır (salât, sıyâm, hac, nikâh, hudûd gibi). Bunların bir kısmı âdâb ve ahlâk (kitâbü'l-mürüvve, kitâbü'z-zühd, kitâbü'd-duâ), önemli bir kısmı da Şîa doktrinleriyle ilgili çeşitli konulara dair hadisleri ihtiva etmektedir (kitâbü'r-

red ale'l-gulât, kitâbü't-takiyye, kitâbü'l-mü'min, kitâbü'l-melâhim, kitâbü'l-menâkib, kitâbü'l-mesâlib, kitâbü mâ ruviye fi evlâdi'l-eimme gibi).

Kummî, asıl şöhretini bugüne ulaşan tek kitabı *Beşâ'irü'd-derecât* ile yapmıştır. Tam adı *Beşâ'irü'd-derecât fi 'ulûmi Âli Muhammed ve mâ haşşa-hümü'llâhu bih* (... fi'l-makâmât ve fe-zâ'ili Ehli'l-beyt veya ... fi fe-zâ'ili Âli Muhammed) olan eser on bölümden oluşmakta ve bazı tekrarlarla birlikte 1881 hadis ihtiva etmektedir. Kaynaklarda eserin küçük ve büyük olmak üzere iki versiyonunun olduğu belirtilmekte, bugüne ulaşan farklı nüshalar da ilk metnin daha sonra yapılan ilâvelerle geliştirildiğini göstermektedir. İmâmiyye Şîasının imam anlayışıyla ilgili, ilk dönem İmâmîliğinin metafizik ve mistik temelini oluşturan hadislerin derlendiği en eski sistematik kaynak olan *Beşâ'irü'd-derecât*'ın bu önemine rağmen İmâmiyye çevrelerinde gerekli ilgiyi görmemesi dikkat çekmektedir. Kummî ile aynı geleneğe mensup olmakla birlikte Küleynî ve Şeyh Sadûk İbn Bâbeveyh'in eserleri üzerine birçok çalışma yapılmasına, Farsça'ya tercüme edilmelerine ve defalarca basılmalarına rağmen *Beşâ'irü'd-derecât* üzerine henüz bir şerh yazılmadığı gibi 1285 (1868) yılında Tahran'da yapılan taş baskısından sonra (Mirza Hüseyin Nûrî'nin *Nefesü'r-rahmân fi fe-zâ'ili's-Selmân* adlı eseriyle birlikte) 1960'lardaki yetersiz ve hatalı baskısından başka (nşr. Mirza Muhsin Kûçebâğî, Tebriz 1380-1381; Kum 1374, 1404) neşri de gerçekleştirilmemiştir.

Tûsî ve Necâşî'nin, Kummî'nin asıl râvisi olarak gösterdikleri hadis âlimi, fakih ve müfessir Muhammed b. Hasan b. Velîd'in *Beşâ'irü'd-derecât* dışındaki bütün eserlerini rivayet ettiğini belirtmeleri ve bu eseri başkasının rivayetiyle nakletmeleri yanında İbn Dâvûd el-Hillî ve Erdebîlî gibi müelliflerin onu bir yerde güvenilir bir râvi, bir diğer yerde bu hususa işaret etmeden *Beşâ'irü'd-derecât* müellifi olarak iki farklı şahsiyet gibi kaydetmeleri ilginçtir. Küleynî'den Muhammed Bâkr el-Meclisî'ye kadar hadis tedvin eden âlimlerin sıkça atıfta buldukları bu eser ve müellifi konusunda Şîa kaynaklarındaki bu tereddüt-lü ve kararsız tavır, Meclisî'nin Kummî'ye ait bütün eserlerin râvisi olan talebesi İbnü'l-Velîd'in, ihtiva ettiği aşırı görüşler sebebiyle *Beşâ'irü'd-derecât*'ı rivayet etmediğine dair sözlerle (Mohammad Ali Amîr-Moezzi, CCLXXX [1992], s. 230) bir